Institution Of Economic Development And Social Researches

CONGRESS BOOK

Of Full Texts

AL-FARABI 1st INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES

May 11-14, 2017
Gaziantep / TURKEY

Editors

Prof. Dr. Zhakipbek ALTAEV
Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA
Assoc. Prof. Dr. Omer Okan FETTAHLIOGLU

Institution Of Economic Development And Social Researches Publications®
(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)
Golbaşı / ADIYAMAN - TURKEY
TR: +90 342 606 06 75 USA: +1 631 685 0 853
E posta: kongreiksad@gmail.com
www.iksad.org
www.iksadkongre.org

All rights of this book belongs to IKSAD. Without permission, this book can't be duplicated and dilivered.
The writers are responsible both ethically and juristically related with texts

Iksad Publications - 2017©
ISBN – 978-605-9885-19-5

CONGRESS ID

NAME OF CONGRESS

Al Farabi 1st International Congress on Social Sciences

TYPE OF PARTICIPATION

Keynote and Invited

DATE AND PLACE

May 11-14, 2017 Gaziantep / TURKEY

ORGANIZATOR

Institution of Economic Development and Social Researches &
Al Farabi Kazakh National University

HEAD of CONGRESS

Prof. Dr. Zharkynbike SULEIMENOVA

HONORARY PRESIDENT

Prof.Dr. G. M. MUTANOV
Rector of Al Farabi Kazakh National Unversity

HEAD OF ORGANIZING COMMITTEE

Mustafa Latif EMEK

COORDINATOR

Lecturer Sefa Salih BİLDİRİCİ

ORGANIZATION COMMITTEE

Prof. Dr. Zhakipbek ALTAEV
Al Farabi Kazakh National University
Prof. Dr. A.S. KISTAUBAYEVA
Al Farabi Kazakh National University
Prof. Dr. Alia R. MASALIMOVA
Al Farabi Kazakh National University
Prof. Dr. Akmaral S. SYRGAKBAYEVA
Al Farabi Kazakh National University
Mariam S. OLSSON
Damezhan SADYKOVA
WU Yicheng
Kaldygul ADILBEKOVA
Baurzhan BOTAKARAEV

SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

Dr. A.S. KISTAUBAYEVA	Al – Farabi Kazakh National University
Dr. Abdikalık KUNIMJAN	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Adil AKINCI	Kırklareli University
Dr. Alma T. AKAJANOVA	Abai Kazakh National University
Dr. Alia R. MASALIMOVA	Al – Farabi Kazakh National University
Dr. Amanbay MOLDIBAEV	Taraz State Pedagogy University
Dr. Ahmet KULAS	Al – Farabi Kazakh National University
Dr. Ahmet ULUSOY	Karadeniz Teknik University
Dr. Akmaral S. SYRGAKBAYEVA	Al – Farabi Kazakh National University
Dr. Armağan KONAK	Mehmet Akif Ersoy University
Dr. Anatoliy LOGINOV	Ukraine Shevchenko Lugan National University
Dr. A.S. KIDIRSAEV	Makhambet U. Batı Kazakhistan State University
Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA	Orleu National Development Institute
Dr. Bahıt KULBAEVA	S.Baybeshev Aktobe University
Dr. Bakıt OSPANOVA	H.Ahmet Yasawi International Kazakh-Turk University
Dr. Bayram BOLAT	Ömer Halisdemir University
Dr. Bazarhan IMANGALIEVA	K.Zhubanov Aktobe State Region University
Dr. Baris YILDIZ	Gumushane University
Dr. Bekzhan B. MEYRBAEV	Al – Farabi Kazakh National University
Dr. Berrin GUZEL	Adnan Menderes University
Dr. Bigamila TORSIKBAEVA	Astana Medical University
Dr. B.K.ZAYADAN	Al – Farabi Kazakh National University
Dr. Botagul TURGUNBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Caner KARAVIT	Mimar Sinan University
Dr. Cemal INCE	Gaziosmanpasha University
Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA	Rasulbekov Kyrgiz Economy University
Dr. D.K.TÖLEGENOVA	Makhambet U. West Kazakhistan State University
Dr. Dinarakhan TURSUNALIVA	Rasulbekov Kyrgiz Economy University
Dr. Dursun KOSE	Mehmet Akif Ersoy University
Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAEV	Al – Farabi Kazakh National University
Dr. Elbeyi PELIT	Afyon Kocatepe University
Dr. Elvan YALCINKAYA	Ömer Halisdemir University
Dr. Engin KANBUR	Kastamonu University
Dr. F. Zisan KARA	Aksaray University
Dr. Fethi DEMIR	Yuzuncu Yil University
Dr. George RUDIC	Montreal Montreal Pedagogie Moderne Institute
Dr. Gonul ERDEM NAS	Bartın University
Dr. Guzel SADYKOVA	Kastamonu University
Dr. Gulmira ABDIRASULOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Gulsat SUGAYEVA	Dosmukhamedov Atyrau State University
Dr. Gurcan PAPATYA	Suleyman Demirel University
Dr. G.I. ERNAZAROVA	Al – Farabi Kazakh National University

Dr. Hacer ARSLAN KALAY	Yuzuncu Yil University
Dr. Hacer MUTLU DANACI	Akdeniz University
Dr. Hakan CANDAN	Karamanoglu Mehmetbey University
Dr. Hasan COSKUN	Gaziosmanpasha University
Dr. Huseyin ÇETİN	Selcuk University
Dr. Ibrahim BOZACI	Kırıkkale University
Dr. Ibrahim KILIC	Afyon Kocatepe University
Dr. Ibrahim TURKOĞLU	Fırat University
Dr. Ilker YAKIN	Mersin University
Dr. Isaevna URKIMBAEVA	Abılai Khan International Relations University
Dr. Kalemkas KALIBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Karligash BAYTANASOVA	Al – Farabi Kazakh National University
Dr. K.A.TLEUBERGENOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Kemal EROL	Yuzuncu Yil University
Dr. Kenjehan MEDEUBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Kenan ILARSLAN	Afyon Kocatepe University
Dr. Kenes JUSUPOV	M. Tınısbaev Kazakh Communication Academy
Dr. Keles Nurmasuli JAYLIBAY	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Kulas MAMIROVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Machabbat OSPANBAEVA	Taraz State Pedagogy University
Dr. Maha Hamdan ALANAZI	Riyad King Abdulaziz Technology Institute
Dr. Malik YILMAZ	Ataturk University
Dr. Mavlyanov ABDIGAPPAR	Kyrgiz Elaralık University
Dr. Maira ESIMBOLOVA	Kazakhistan Narkhoz University
Dr. Maira MURZAHMEDOVA	Al – Farabi Kazakh National University
Dr. Mehmet AVCI	Mugla Sitki Kochman University
Dr. Mehmet AKSARAYLI	Dokuz Eylul University
Dr. Mehmet GUNGOR	Mersin University
Dr. Mehmet Recep TAS	Yuzuncu Yil University
Dr. Mehmet GULLU	Gaziosmanpasa University
Dr. Metin KOPAR	Adiyaman University
Dr. Mirac EREN	Ondokuz Mayıs University
Dr. Mustafa GULEC	Ankara University
Dr. Mustafa TALAS	Omer Halisdemir University
Dr. Khan Nadezhda	E.A. Buketov Karaganda State University
Dr. Nihan BIRINCIOGLU	Karadeniz Teknik University
Dr. Nuran AKSIT ASIK	Balikesir University
Dr. Nurhan PAPATYA	Suleyman Demirel University
Dr. N.N. KERMANOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Orhan ELMACI	Dumlupinar University
Dr. Osman Kubilay GUL	Cumhuriyet University
Dr. Omer UĞUR	Gumushane University
Dr. Ozlem GUZEL	Akdeniz University
Dr. P.S. PANKOV	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Rustem KOZBAGAROV	M. Tınısbayev Kazakh Communication Academy
Dr. Sarash KONYRBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Dr. Salima N. KAIRZHANOVA	Dosmukhamedov Atyrau State University
Dr. Selahattin KAYNAK	Ondokuz Mayis University
Dr. Seden DOGAN	Adnan Menderes University

Dr. Sibel BAYRAM	Duzce University
Dr. Sibel Mehter AYKIN	Akdeniz University
Dr. Sevcan YILDIZ	Akdeniz University
Dr. Sara MAZHITAYEVA	E.A. Buketov Karaganda State University
Dr. Turkmen Taser AKBAS	Pamukkale University
Dr. Tsendiin BATTULGA	Mongolia State University
Dr. Ulbosın KIYAKBAEVA	Abai Kazakh National Pedagogy University
Dr. Umran TURKYILMAZ	Gazi University
Dr. Vecihi SONMEZ	Yuzuncu Yil University
Dr. Veysel CAKMAK	Aksaray University
Dr. Vera ABRAMENKOVA	Russia Family Studies Institute
Dr. Vlademir VISLIVIY	Ukraine National Technical University
Dr. Yasin DONMEZ	Karabuk University
Dr. Yang ZITONG	Wuhan University
Dr. Zekeriya NAS	Yuzuncu Yil University
Dr. Zeynep KARACOR	Selcuk University
Dr. Zeynullina AYMAN	S. Toraygirov Pavlodar State University
Dr. Zharkyn BALTABAEVA	Abai Kazakh National Pedagogy University
Dr. Zhaparkwlova N. IKSANOVA	Al – Farabi Kazakh National University
Dr. Zongxian FENG	Xi`an Jiatong University
Dr. Zuhal ONEZ CETIN	Usak University
Dr. Zubeyir BAGCI	Pamukkale University

CONTENTS

CONGRESS ID	i
SCIENTIFIC ADVISORY BOARD	ii
CONGRESS PROGRAMME	v
CONGRESS PICTURES	xxv
FOREWORD	xxxii
CONTENTS	xxxiii

NOTIFICATIONS

Sinan TARİFCİ İBN HALDUN'UN NAZARİYESİ IŞIĞINDA BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN KURULUŞU VE GELİŞİMİ/DÖNÜŞÜMÜ MESELESİNE DAİR BİR DEĞERLENDİRME	1-15
H. Kâmil BİÇİCİ BURSA CAMİLERİNDE BULUNAN BAZI OSMANLI DÖNEMİ SAATLERİNİN SANAT TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	16-31
Zeynep GÜREL & Orhun Burak SÖZEN TÜRKİYE'DE ARAMA KURTARMA ALANINDA KADINLIĞIN İZİNİ SÜRMEK: 2011 VAN DEPREMİ ÖRNEĞİ	32-39
Zeynep KARAÇOR & Sevilay KONYA TÜRKİYE'DE TURİZM GELİRLERİ İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR UYGULAMA	40-56
Murat KURUN & Lokman ŞAHİN 1876 KANUN-I ESASÎ' DE TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN DÜZENLENİŞİ VE 1909 DEĞİŞİKLİKLERİ	57-68
Atınç OLCAY & Eşref AY TURİZM VE OTELCİLİK MESLEK YÜKSEKOKULLARINDA EĞİTİM GÖREN ÖĞRENCİLERİN EĞİTİM-ÖĞRETİM HİZMET KALİTESİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ (TÜRKİYE ÖRNEĞİ)	69-88
Salih ÖZTÜRK & Numan KÖKAY AR-GE VE İNOVASYON POLİTİKALARI: TÜRKİYE İLE DOĞU ASYA ÜLKELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ	89-101
İsa ÇELİK & Birol YILDIRIM MEDRESE MÜDERRİSLİĞİNDEN SÛFÎLİGE: İMAM GAZZÂLÎ ÖRNEĞİ	102-130

BURSA CAMİLERİNDE BULUNAN BAZI OSMANLI DÖNEMİ SAATLERİNİN SANAT TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

SOME DECORATED BURSA MOSQUES CLOCKS

Yrd. Doç. Dr. H. Kâmil BİÇİCİ
Gazi Ünv. Ed. Fak.SanatTarihi Bölümü,06500/Teknikokullar/Ankara

ÖZET

Osmanlı döneminden kalan, genellikle camilerde yer alan ve cami saati diye isimlendirilen bu saatler, ahşap kutulu olup, genellikle 2 metreyi aşkın yüksekliktedir. Camilerde bulundukları konum, genellikle mihrabın yakınında veya cami de cemaatin görebileceği uygun bir yerdedir. Fransız veya İngiliz menşeli olan bu saatlerden bazıları yerden yüksekte duvara monte edilmiş durumda veya yere dayalı vaziyettedir. Genellikle satin alınlık, gövde ve alt ahşap kısımlarında kalemişi bitkisel süsleme daha yoğun olmak üzere, geometrik süsleme de karşımıza çıkar. Bu kalemişi süslemeler kolayca aşınmasın, ahşap kasa daha iyi korunsun diye çoğunlukla üzeri koruyucu saydam bir tabakayla kaplanmıştır. Bu saatler zamanı göstermenin yanısıra sesli olarak duyurabilmenin de çabasında olduklarından çoğunlukla saat başları ve buçuklarda çalacak sistemleri vardır. Bu özelliği taşıyan Osmanlı dönemine ait, cami saatlerinden bazıları Bursa ili sınırları içerisinde bulunan 5 camide toplam 6 tane olarak göze çarpmaktadır. Bursa camilerinde mevcut bu saatlerinin boyları 241 cm. ile 233 cm. arasında, ortalama genişlikleri 48 cm. ile 40 cm. arasında, derinlikleri 30 cm. ile 27 cm. arasında değişmektedir. İncelediğimiz 6 saatten 5 tanesi çalışır vaziyettedir. Bir saat bozuk durumdadır. Cami saatlerin kasaları meşe, maun gibi ahşap malzemeden, kadranın çevresi, sarkaç çoğunlukla pirinç olmak üzere dökme metalden yapılmıştır. Kadranın ve sarkacın üstü cam bir bölmeyle örtülmüştür. Oyma, boyama, döküm, kalemişi, kazıma gibi süsleme ve yapım teknikleri saatler üzerinde uygulanmıştır. Saatlerin ahşap kasası, metal kısımları ve çevresi, cam bölmenin üzeri çoğunlukla bitkisel, geometrik ve nesneli motiflerle süslenmiştir. Dört saat üzerinde süsleme yer almaktadır. Bir cami saatinin üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Bitkisel süslemelerin çoğu natürmort şeklindedir. Özellikle dört saat üzerinde bulunan çiçeklerin bir çoğu anti naturalist bir üslupla verilmiş olup, Barok ve Rokoko döneminin süsleme özelliklerini yansıtmaktadır. Saatlerin üzerinde yapılış tarihini gösteren herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Bununla birlikte Anadolu'da bazı camilerde yer alan, cami duvar saatlerinin süsleme yönünden benzer örneklerinden yola çıkarak Bursa camilerindeki saat örneklerini 19.yy. ilk çeyreği ile 20. yy. ilk çeyreği arasındaki dönemlere, özelliklerine göre tarihlendirebiliriz. Ağaç, akantus, asma, buğday başağı, çimen, gelincik, gül, hurma, kasımpatı, kalla, kır çiçeği, kıvrık dal, küpe çiçeği, lale, menekşe, ot, rozet çiçeği, yaprak gibi bitkisel unsurlar; baklava dilimi, inci, madalyon ve yumurta gibi geometrik unsurlar; bukle, yelkenli, buharlı, toplara sahip savaş gemisi olan kalyon, meyve kasesi gibi nesneli süsleme motifleri; evler, kilise, çit gibi mimari özellikli tasvirlerde bir yağlıboya tablo gibi saatler üzerinde beğeniyle kullanılmıştır.

AnahtarKelimeler: Ahşap, cami, motif, saat, süsleme.

ABSTRACT

We examined 6 Bursa mosque wall clocks. And their length are between 241cm and 233 cm, their average width are 48 cm to 40 cm and their thickness are between 30 cm. and 27 cm. 5 of 6 are in good condition. 1 are corrupted. Carving, painting, casting, engraving on clocks such as decorative and construction techniques was applied. They were adorned with different techniques such as

carving, painting, casting and chisel work.Mosque clocks frames from wood, around the dial and pendulum made of cast metal. 2 of the clocks were signed by the masters. Also the information about the firms and the locations they were made are written on these samples. The adornments are on the upper, on the inner and on the down part of the clocks. On the other hand some have no adornments. Dial and pendulum are covered by glass wall. Clocks wood frames, metal parts, surrounding area and the glass wall are usually decorated with floral, geometric, objective and decorative motifs. Some motifs are painted in various colors. Floral decorations are mostly still life. Especially most of the flowers are anti-naturalistic and reflects the baroque and rococo periods decoration properties. There isn't any writings about the date over the clocks. At the other hand some mosques in Anatolia there is a writing which is show the built date and we can say that they were built between 19.-20. centuries because of the clocks similiar decorations. Different kinds of flowers were used as decorations such as acanthus, Tree, leaves, vine, grain, grass, poppies, roses, palm, chrysanthemum, calla, wild flowers, foliation, earring, flower, tulip, violet, herb, flower, rosette, leaf-like herbal elements; diamond shape, eggs, pearl, medallion, geometric elements and such as; curling, sailing, steamboat, warship or galleon, fruit bowls, such as the ornamental motifs objective; the houses, the church, an oil painting was used as a featured architectural depictions such as fences, decorative motifs have been applied with liking on clocks .

Key Words: Wooden, mosque, motif, clock, decoration

GİRİŞ

Saat, keşfedildiği tarihten bu yana insanoğlu tarafından gece-gündüz ile bazı zaman dilimlerini hesaplamak için faydalanarak kullanıldı. İlk olarak Çinliler ve Mısırlılar tarafından kullanılmış olan saat yerine geçen alet dikey bir ahşap çubuktan kolon gösterge ile buna dik yüzeyden yapılmıştır. Yere çakılı bir çubuk ilk olarak kullanıldı. Yunanlıların gnomon adını verdiği bu çubuk güneş saatinin öncüsü oldu. Bir yüzey üzerine çizilmiş olan saat çizgileri ve bir çubuğun bu saat çizgilerinin güneşin üzerinde oluşturduğu gölgesi sayesinde zamanın bulunmasıdır. İnsanlık güneş saatini[1], güneş saatinden sonra arkasından su saatini, kum saatini, ateş saatini ve sonrasında da mekanik saati keşfetmişlerdir.[2] İlk başlarda oldukça hacimli ve kullanışsız olan mekanik saatler

[1] Bkz. B.Salman, "Saatin Eski Çağlardaki Teknolojisi: Güneş ve Su Saatleri", *Zamanın Görünen Yüzü Saatler*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, ss.17-26; N.Çam, *Osmanlı Güneş Saatleri*, Kültür. Bakanlığı Yaymları, Ankara (1990), ss.5-6,9-18; W.Meyer, „İslamiyette Güneş Saatleri", *Zamanın Görünen Yüzü Saatler*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, ss.27-32.

[2] Bkz. A.Bir- M. Kaçar, "Saat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35, 2008, s.324; A. Tuzcular, "Türk İskelet Saatleri", *Kültür ve Sanat Dergisi*, S.5, Ocak, İstanbul, 1977, ss.72-77; A.Tuzcular, „19. Yüzyıl Cep ve Kolye Saat Örnekleri", *Sanat Dünyamız*, S.31, 1984, ss.60-64; A.Akyüz, http://www.turkishtradition.net/?p=449 (Zaman Makinaları ve Türk Saat Ustaları) (E.T.19.04.2014); El Cezeri, Bedüz-Zaman Ebû'l- İz İsmail bin ar- Razzaz, *Olağanüstü Mekanik Araçların Bilgisi Hakkında Kitap*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1207, Tıpkı basım, Ankara (1990); C.Esat Arseven, Saat maddesi", Sanat Ansiklopedisi, c.4, 1994, s.1733; F.Çakmut, "Topkapı Sarayı Saatleri", *Saat Dünyası Dergisi*, İstanbul Saatçiler Odası Yayınları, Sayı: 3, Nisan-Mayıs, İstanbul, 2005, ss.40-41; F.Davis, *The Palace of Topkapı in İstanbul*, Newyork (1986); H.Acun , *Anadolu Saat Kuleleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Sayı: 85, Ankara (1994); H.Acun "Saat Kuleleri ve Önemi", *Safranbolu Saat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu, 21-22 Mayıs 2010, Bildiriler Kitabı*, Karabük Valiliği, Safranbolu, 2011, ss.5-15; H.Örcün Barışta, "İstanbul Cami ve Türbelerinde 19. Yüzyıl Ayaklı, ya da Uzun Kasalı (Gövdeli) Avrupa Saatleri ve Osmanlı Sanatındaki Etkileri", *Gelenek, Kimlik, Bireşim, Kültürel Kesişmeler ve Sanat, Prof.Dr. Günsel Renda'ya Armağan*, H.Ü.Ed.Fak. San. Tar.Böl., Ankara, 2011, ss.77- 82; H.Kamil Biçici, "Gaziantep Cami Duvar Saati Bezemelerinden Çeşitli Örnekler", *Vakıflar Dergisi*, S.34, Ankara, 2010, ss.61-98; H. Kamil Biçici" Sanat Tarihi Açısından Duvar Saati Süslemeciliği: İstanbul PTT Müzesi ve İzmir TCDD Müzesi'ndeki Duvar Saatleri Örneği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.53:2, Ankara, 2012, ss.147-186; H.Kamil Biçici "Beykoz Camilerinde Yer Alan Bezemeli Duvar Saati Örnekleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sos.Bil. Der.*, S.30, Aralık, Isparta, 2013, ss.155-176; H.Kamil Biçici, "Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde Sergilenen Cami Saatlerinin Sanat Tarihi Açısından İncelenmesi", Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkishor Turkic Volume 9/10 Fall 2014, Ankara, 2014, ss.115-147; J.Ruska, "Saat", Milli Egitim Bak., *İslam Ansiklopedisi*, C.10, 1988, ss.2-3; K.Özdemir, *Ottoman clocks and watches*, TYT Bankası Yayınları, İstanbul (1993), ss.9-13,49, 60; K.Çığ, „Topkapı Müzesi Saat Seksiyonu", *Sanat Dünyamız*, S.12, 1978, ss.2-9; M. Dizer, "İslamda ve Osmanlılarda Saat", *Bilim Birlik Başarı*, S.44, İzmir, 1986, ss.13-16; Meydan Larousse, "Saat maddesi", *Sabah Gazetesi Büyük Lügat ve Ansiklopedisi*, C.17, ss.158-159; N. Akgür, "Türk-İslam Bilim Tarihi: Saatler", *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*, S.89, 1994, ss.158-205; O.Kurz, *European Clocks and Watches in the Near east*, London (1975); O.Kurz (Çev.A.Özdamar), *Sultan İçin Bir Saat, Yakındoğu'da Avrupa Saat ve Saatçileri*, Kitap Yayınları, İstanbul (2005), ss.36-40; S.Hossein Nasr, *Science And Civilization In Islam*, Harvard University Press, Massachusetts, Cambridge, (1968), ss.168-183; S.Tekeli, *16'ıncı Asırda Osmanlılarda Saat ve Takiyüddin'in Mekanik Saat Konstrüksiyonuna Dair En Parlak Yıldızlar, Adlı Eseri*, Ankara Ünv.Basımevi, Ankara (1966); Ş.Gürbüz, (2009), "Osmanlı Saatçileri", Zamanın Görünen Yüzü Saatler, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, ss.105-114;Ş.Gürbüz, *Saat Kitabı*, TBMM, Milli Saraylar Dairesi Bşk.Yay., İstanbul (2011), ss.40-47, 70-74; TBMM, (Tarihsiz).Saat Müzesi Kataloğu, Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yaymları, Ankara; W.Meyer, *Topkapı Müzesindeki Saatlerin Kataloğu*, İstanbul

yalnızca kilise ve katedral kulelerinde bulunmaktaydı. XIV. asırda evlerde kullanılabilen ölçeklerde kilise saatlerinin küçük bir kopyası olan ipin ucuna asılı sarkaçlı saatler meydana çıkmıştır. XV. yüzyıl ortasından itibaren zembereğin bulunup ağırlığın yerine geçmesiyle, daha kullanışlı küçük boyutta masa saatleri yapılmış ve daha hassas saatler zamanla gelişmiştir. Hollandalı Huygens 1675'de balans zembereğini bulunca, günümüze kadar gelen balans çarkı ve zemberekli maşa düzeninin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mekanik saat yapımında İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya öncü olmuşlardır. İngiliz saatleri XVI. yüzyılın sonuna doğru İngilizlerin Türk pazarını ele geçirmek ve bazı imtiyazlar sağlamak için İngiliz elçileri vasıtasıyla padişaha ve sarayın ileri gelenlerine içlerinde saat bulunan hediyelerde sunulmuş[3] ve daha sonraki dönemlerde özellikle Topkapı Sarayı için saat siparişleri de verilmişti.[4]

Osmanlılarda bilim adamı Takiyüddin zaman ölçümleri konusunda yazdığı kitaplarla[5] kendinden sonraki gelenlere önemli bir rehber olmuştur. Osmanlı devrinde, saat ustaları çevrelerinden veya yetiştikleri ortamdan aldıkları bilgi, görgü ve eğitimle yapmış olduğu saatler fazla olmamakla birlikte çeşitli saat türlerinde örnekler sunmaktadır[6]. Osmanlı döneminde İngiliz ve Fransız saatler göz önünde bulundurularak XVII. asrın ortalarında itibaren Osmanlı saat ustaları tarafından İstanbul'da saatler imal edilmişti. Osmanlı döneminden saat ustası Şahin tarafından yapılan en eski Türk saati, 1650 yılına aittir. Daha sonraki zamanlarda III.Selim'in döneminde padişahın teşvikiyle mevlevi dedeler tarafından yapılan, özellikle iskelet saat eserleri nadide işçilik bakımından değerlidir. XVII ile XIX. yüzyıl saat ustaları *"Mustafa Aksaray, Şeyh Dede, Bulugat, Şahin, Derviş Yahya, Es-Seyyid Mustafa, Edirneli İbrahim, Es-Seyid ,Süleyman Leziz,Mustafa Refik, Ahmet Eflaki Dede, Hüseyin Haki, Mehmed Şükrü, Mehmed Muhsin ustalardır. 1870-1955 yıllarında yaşayan ancak adı çok bilinmeyen son büyük saat ustası Mustafa Şemi Pek'tir. Özellikle kule saati, mebani denen büyük cephe ve meydan saatlerinin yapımcısıdır".*[7] Osmanlı'da uzun kasalı, ayaklı saatler[8], masa saatleri, koyun saatleri[9], kalkan duvar saatleri[10], iskelet saatleri[11] ve saat kuleleri[12] gibi çeşitli türde saatler halkın her kesimi tarafından ilgiyle kullanılmaya başlanmıştı.

Türk Sanatı alanında fazla araştırılmayan Bursa Osmanlı dönemi saatleriyle ilgili çok fazla örnek olmasa da, mevcut örneklerin geçmişimizden izler taşıdığı görülmektedir. Bursa içerisindeki camilerde yer alan, Osmanlı dönemine ait olduğu düşünülen, toplam 5 camide bulunan 6 saat inceleme konusu olarak seçilmiştir. Eserlerin çoğunun Fransız model tipi örnek alınarak yapılan saatler olmasının yanında, kadranlarında belirtilen ibarelere göre İngilizler tarafından imal edilen saatlerde karşımıza çıkmaktadır. Yaptığımız çalışma 2009-2014 yılları arasında Bursa'da kısa süreli çeşitli zamanlara ait çalışmalara dayanmaktadır. Camilerde Türkiye'nin bir çok yerinde olduğu gibi Bursa'da da tarihi saat bulunan camilerde zaman zaman uzun süreli restorasyonlar olduğundan

(1970); W. Andrewes J.H.,*Boylam-Dava,Sobel*, (çev.M. Göktepeli), TÜBİTAK Yayınları, Ankara (2004); Y.Eroğlu, "Saatin Yolculuğu", *Raillife*, TCDD Yay.S.40, Nisan, 2009, ss.46-50;
Z.Günyol, http://www.islamforumu.net/threads/eski-saatler-z%C3%BCbeyde- g%C3%BCnyol.4575/ Erişim: 13.09.2012.

[3] Netice Yıldız, " Türk-İngiliz İlişkileri Sürecinde İngiliz Sanat ve Sosyal Yaşamındaki Türk Etkileri", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, sy.11, Aralık (1992), s.41-42; Netice Yıldız, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz Saatleri ve Topkapı Sarayı Koleksiyonu", *Belleten,* sy.259, c.LXX, Ankara (2006), ss.919-973.

[4] Yıldız, 2006, *a.g.m.*, ss.956-968 .

[5] Tekeli, *a.g.e.*, ss.39-339.

[6] Özdemir, *a.g.e.*, ss.65-142.

[7] Aydın Akyüz, http://www.turkishtradition.net/?p=449 (Zaman Makinaları ve Türk Saat Ustaları) (E.T.19.04.2014).

[8] Barışta, 2011, *a.g.m.*, ss.77- 82; Gürbüz, (2011), a.g.e.

[9] http://www.islamforumu.net/threads/eski-saatler-z%C3%BCbeyde- g%C3%BCnyol.4575/ (Erişim Tarihi: 13.9.12)

[10] Kurz , 2005, *a.g.e.*, ss.36-40

[11] Tuzcular, 1977, *a.g.m.*, ss.72-77; Çakmut, *a.g.m.*, ss.40-41; Gürbüz, *a.g.e.*, ss.40-47, 70-74

[12] Acun, 1994, *a.g.e.*; Acun, 2011, *a.g.e.*, ss.5-15

saatler geçici süreyle veya tamamen yerinden alınarak ilgili yerlerde muhafaza altına alınabilmektedir. Bursa'da Emir Sultan (Fot.1-4,No-1), Gazi Orhan (Fot.5-14,No-2-3), Muradiye (Fot.15-19,No-4), I.Murat Hüdavendigar (Fot.20-27,No-5), Üftade (Fot.28-31, No-6) camilerinde bulunan Osmanlı döneminden günümüze kalan ahşap kasalı saatlerin üzerinde herhangi bir tarih ibaresi geçmese de, muhtemel tarihi, kimin tarafından yapıldığı, varsa yazısı, biçimi, bugünkü durumu, türü, ölçüleri, malzemesi, yapım ve süsleme tekniğini fazla detaya girmeden incelenmeyen Bursa camileri saatlerini insanlara tanıtarak, hem insanları tarihi saatler konusunda bilinçlendirmek, hem de eserlerin korunmasına yardımcı olmak hedeflerimizden biri olmaktadır. Türkiye'nin bir çok yerinde saatler konusunda yaptığımız tespitlerin sonucu olarak bu saatleri, kaybolmadan veya ağır bir tahribata uğramadan özelliklerini belirleyerek, ortaya çıkarmak, tanıtmak belli başlı gayemiz olmuştur. Saatler üzerinde incelememizi yaparken saatler üzerinde karşımıza çıkan motifleri bitkisel, geometrik ve nesneli bezeme şeklinde gruplandırılmaya özen gösterilmiştir. Ahşap kasalı saatler üzerindeki motiflerin ahşap kasanın bazı bölümlerinin aşınmış olduğundan tanımlanamayan stilize edilmiş durumda gözüken bitkisel, geometrik veya nesneli motiflere uygun olabilecek ifadeler verilmeye çalışılmış, özellikle hangi tür olduğu anlaşılamayan bazı çiçek motiflerine bitkisel unsurlar içerisinde, kır çiçekleri diye daha çok genel ifade kapsamına giren bir motifle adlandırılmıştır.

1. BURSA CAMİLERİNDE BULUNAN OSMANLI DÖNEMİ SAATLERİ

Emir Sultan Camisi Konumu ve Saati, Örnek No-1 : (Fot.1-4) Emir Sultan Camisi, 16360, Emirsultan Yıldırım'da bulunmaktadır.

Tanım ve Kompozisyon: Yapılış tarihinin 19.yy. son çeyreği olabileceği düşünülen saat 241 cm. uzunluğa, 45 cm. genişliğe, 27 cm. derinliğe sahiptir. Saat, alttan üste doğru dikdörtgene yakın bir formda ele alınmıştır. Sağlam vaziyette bulunan saat iki bölümlü imal edilmiştir. Bunlar üst bölüm, gövde kısmının bulunduğu bölüm ve alt kaide kısmının olduğu bölümdür. Saatin yatay tabla ile ayrılan üst kısmını ve gövde kısmını cam kapaklı bir bölme örtmektedir. Saatin ahşap kasasında ve kadranında tarihi, yapımı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Saatin yakın aralıklarla dört kalın telin birbirine bağlanmasıyla sarkacın üst bölümü oluşturulmuştur. Saatin ahşap kasası kahverengi boyayla boyanmıştır. Ahşap kasasının üzerinde ve kadranın çevresinde süsleme unsuru olabilecek bir motif kullanılmamıştır. Saatin üzerinde yapılış tarihi ile ilgili bir bilgi yoktur. Saatin yapılış özelliklerinden imal tarihinin 19. yüzyıl son çeyreği 20. Yüzyıl başı arasında olabileceği düşünülebilir.

Süsleme Konuları: Saat üzerinde süsleme unsuru herhangi bir motif kullanılmamıştır.

Süsleme Teknikleri: Boyama süsleme amaçlı uygulanmıştır.

Gazi Orhan Camisi Konumu ve Saati, Örnek No-2 : (Fot.5-10) Caminin adresi Nalbantoğlu mahallesi, 16010, Osmangazi/Bursa'dır.

Tanım ve Kompozisyon: Yapılış tarihinin 19.yy. ilk çeyreği olabileceği düşünülen saat 235 cm. uzunluğa, 37 cm. genişliğe, 29 cm. derinliğe sahiptir.İngiliz tipinde yapılmış olan saat, alttan üste doğru dikdörtgene yakın durumdadır. Sağlam vaziyette bulunan saat üç bölümlü imal edilmiştir. Bunlar üst bölüm, gövde kısmının bulunduğu bölüm ve alt kaide kısmının olduğu bölümdür. Saatin üst kısmını cam kapaklı bir bölme örtmektedir. Saatin ahşap kasasında ve kadranında tarihi ile ilgili

bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak kadranında yapan ustanın adının olduğu, bazı harflerin aşınmış olduğundan ilk ismi tam okunamamaktadır. Charl.. Hill Bercester diye saat ustası veya firmayla ilgili bir ibare dikkat çekmektedir. Saatin formu ve süsleme üslubu eserin bir İngiliz yapımı olduğuna işaret etmektedir. Saatin kadranın da yer aldığı üst kısmı gövdeden ayıran bölümü kareye yakın yatay ahşap bir bölme örtmektedir. Saatin ahşap kasası ihtimal gomalakla elden geçirilmiştir. Saat form olarak ince, uzun fakat boy olarak kısadır. Sarkacın bulunduğu gövde kısmı kapalı ve gövde alt kaideye kadar dikey vaziyette inmektedir. Alınlık veya tepelik kısmının üstü yarım yuvarlak kemer biçiminde ele alınmıştır. Kadranın bulunduğu alınlık kısmının çevresinde çeşitli manzaralar içerisinde beş farklı mimari kompozisyon yer almaktadır. Tek katlı, iki katlı evler ve kiliseyi andırır Osmanlıya özgü olmayan yapılar göze çarpmaktadır. Ayrıca saatin köşelerinde birer ayak bulunmadığı gibi saatin tepeliğindeki ahşap kasa üzerinde, gövde de ve alt bölümde herhangi bir süsleme işlenmemiş, sade bırakılmıştır.

Süsleme Konuları: Saatin üzerinde bitkisel (ağaçlar, çimenler, otlar), mimari (evler,kilise,çit) süsleme unsuru motifler kullanılmıştır.

Süsleme Teknikleri: Oyma, yağlıboya ile boyama ve döküm teknikleri uygulanmıştır.

Gazi Orhan Camisi Konumu ve Saati, Örnek No-3 : (Fot.11-14) Caminin adresi Nalbantoğlu mahallesi, 16010, Osmangazi/Bursa'dır.

Tanım ve Kompozisyon: Yapılış tarihinin 19.yüzyıl son çeyreği ile 20. yüzyıl başı olabileceği düşünülen saat 234 cm. uzunluğa, 40 cm. genişliğe, 30 cm. derinliğe sahiptir. Fransız model tipinde yapılmış olan saatin kasasını Fransız saatleri örnek alınarak Osmanlı ustaları yapmış olabilir. Alttan üste doğru dikdörtgene yakın, bir formda ele alınmış durumdadır. Sağlam vaziyette bulunan saat iki bölümlü imal edilmiştir. Bunlar birleşik olan üst bölüm ile gövde kısmının bir arada bulunduğu bölüm ve alt kaide kısmının olduğu bölümdür. Saatin üst kısmını ve gövde kısmını cam kapaklı bir bölme örtmektedir. Saatin ahşap kasasında ve kadranında tarihi, yapımı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Çalışır durumda olan saatin ahşap kasası kahverengi boyayla boyanmıştır. Ahşap kasasının üzerinde ve kadranın çevresinde süsleme unsuru olabilecek bir motif kullanılmamıştır. Saatin alt bölüm ile gövdeyi kesen yatay tabla üzerinde yumurtayı andırır bir bordür dizisi yer almaktadır.

Süsleme Konuları: Saat üzerinde geometrik (yumurta) süsleme unsuru motif kullanılmıştır.

Süsleme Teknikleri: Boyama süsleme amaçlı uygulanmıştır.

Muradiye Camisi Konumu ve Saati, Örnek No.4 : (Fot.15-19) Caminin adresi Muradiye mahallesi, 2.Murad caddesi sokak, 16040 Osmangazi/Bursa'dır.

Tanım ve Kompozisyon: Yapılış tarihinin 19.yy. son çeyreği olabileceği düşünülen saat 233 cm. uzunluğa, 45 cm. genişliğe, 30 cm. derinliğe sahiptir. Alttan üste doğru dikdörtgene yakın bir formda ele alınmıştır. Saatin ahşap kasasında ve kadranında tarihi, yapımı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Bozuk ve çalışmaz durumda olan ve Fransız tipi model örnek olarak yapılan saat iki bölümlüdür. Bunlar üst ve gövde kısmının bir arada bulunduğu bölüm ve alt kaide kısmının olduğu bölümdür. Saatin kadranın da yer aldığı üst kısmı kareye yakın yatay ahşap bir bölme örtmektedir. Ahşap gövdenin üzerinde, saat ve sarkaç kısmını örten cam bölme bulunmaktadır. Üst bölümde kadran üzerinde, çevresinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Gövdenin uzun iki yan kenarında inci dizileri şeklinde bir bordür dikkati çekmektedir. Saatin gövdesinde ise; Tamburu

hatırlatan bir biçimde madenden yapılmış olan sarkaç, cam bölmenin altında yedi kalın telli ve teller bukleyle birbirine bağlantılı olarak verilmiştir. Alt bölümün merkezinde bir madalyon içerisinde gelincikler, güller, kallalar, kır çiçekleri, kıvrık dallar, küpe çiçeği, menekşeler, yapraklar gibi yöresel bitkisel motifler çiçek demetleri şeklinde yer almaktadır. Madalyonun çevresinde ise; ince bir kazımayla verilmiş C ve S kıvrımlı akantuslar, kıvrık dallar göze çarpmaktadır. Motifler beyaz, kahverengi, kırmızı, sarı ve yeşil boyayla renklendirilmiştir.

Süsleme Konuları: Saatin üzerinde bitkisel (akantus,gelincik,gül,kalla,kır çiçeği,kıvrık dal,küpe çiçeği,menekşe,yaprak), geometrik (madalyon,inci) süsleme unsuru motifler kullanılmıştır.

Süsleme Teknikleri: Oyma, kalemişi, kazıma ve döküm teknikleri uygulanmıştır.

Murat Hüdavendigar Camisi Konumu ve Saati, Örnek No.5 : (Fot.20-27) Caminin[13] yeri Çekirge mahallesi, 16070 Osmangazi/Bursa'dır.

Tanım ve Kompozisyon: Yapılış tarihinin 19.yy. son çeyreği olabileceği düşünülen saat 240 cm. uzunluğa, 45 cm. genişliğe, 26 cm. derinliğe sahiptir. Fransız model tipinde yapılmış olan saat, alttan üste doğru dikdörtgene yakın, orta bölümde şişkince bir formda ele alınmış durumdadır. Sağlam vaziyette bulunan saat üç bölümlü imal edilmiştir. Bunlar üst bölüm, gövde kısmının bulunduğu bölüm ve alt kaide kısmının olduğu bölümdür. Saatin üst kısmını ve gövde kısmını cam kapaklı bir bölme örtmektedir. Saatin ahşap kasasında ve kadranında tarihi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Saatin ahşap kasasında ve kadranında tarihi, yapımı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak konuyla ilgili çeşitli yayınlarda geçen bu saate benzer örnekler dikkate alındığında imal tarihinin XIX. yüzyıl son çeyreği olabileceği düşünebilir. Kadran üzerinde Horlogerie Française firması tarafından Paris'te yapıldığını gösteren bir ibare vardır. Saatin kadranın çevresi bitkisel ve nesneli motiflerle çevrilidir. Saatin üst, gövde ve alt bölümünde ahşabın yüzeyinde ince bir kazımayla verilmiş kıvrık dallar, akantuslar ve olduğu anlaşılamayan çeşitli şekiller göze çarpmaktadır. Saatin üst bölümünde, kadranın üstünde kaideli bir meyve kasesi içerisinde asma yaprakları, küpe çiçekleri, laleler, kır çiçekleri ve yapraklar dikkat çekmektedir. Kasenin alt iki yanarında baklava dilimli bir kafesin yakınında güller, kasımpatı ve kır çiçekleri tasvir edilmiştir. Ahşabın üzerinde belli aralıklarla yedi yapraklı beyaz renkli kır çiçekleri kıvrık dallar üzerinde verilmiştir. Saatin gövdesinin iki yan kenarında karşılıklı olarak ele alınan buğday başakları, kıvrık dallar, yedi yapraklı beyaz renkli kır çiçekleri bordür şeklinde dizilmiştir. Saatin sarkacının üzerinde en başta bayraklı, buharlı ve yelkenli bir gemi veya toplu savaş kalyonu olmak üzere stilize edilmiş akantus, hurma, kasımpatı, kır çiçeği, küpe çiçeği, rozet çiçeği; baklava dilimleri, madalyon, yumurta; inci gibi motifler, alt bölümde ise; oval bir madalyon içerisinde gül, kır çiçeği, küpe çiçeği, menekşe, yaprak, madalyonun üst ve alt tarafında birer yedi yapraklı beyaz renkli kır çiçeği motifleri betimlenmiştir.

Süsleme Konuları: Saatin üzerinde bitkisel (akantus, asma, buğday başağı, gül, hurma, kasımpatı, kır çiçeği, kıvrık dal, küpe çiçeği, lale, menekşe, rozet çiçeği, yaprak), geometrik (baklava, madalyon), nesneli (bayrak, savaş kalyonu, meyve kasesi, top, yelken) süsleme unsuru motifler kullanılmıştır.

Süsleme Teknikleri: Oyma, yağlıboya, kazıma ve döküm teknikleri uygulanmıştır.

[13]Murat Hüdavendigar Camisinin saatinin fotoğrafları Bülent İşler tarafından çekilmiştir. Kendisine yardımından dolayı hürmetlerimi ve şükranlarımı sunarım.

Üftade Camisi Konumu ve Saati, Örnek No.6 : (Fot.28-31) Caminin bulunduğu yer Kavaklı mahallesi, 16040 Osmangazi/Bursa'dır.

Tanım ve Kompozisyon: Yapılış tarihinin 19.yy. son çeyreği olabileceği düşünülen saat 238 cm. uzunluğa, 43 cm. genişliğe, 28 cm. derinliğe sahiptir. Saat, alttan üste doğru dikdörtgene yakın bir formda ele alınmış durumdadır. Saatin üst kısmını ve gövde kısmını cam kapaklı bir bölme örtmektedir. Saatin ahşap kasasında ve kadranında tarihi, yapımı ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Sağlam durumda olan saat iki bölümlüdür. Bunlar üst ve gövde kısmının bir arada bulunduğu bölüm ve alt kaide kısmının olduğu bölümdür. Saatin kadranın da yer aldığı üst kısmı kareye yakın yatay ahşap bir bölme örtmektedir. Ahşap gövdenin üzerinde, saat ve sarkaç kısmını örten cam bölme bulunmaktadır. Üst bölümde ahşap yüzey üzerinde ve kadranın çevresinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Saatin gövdesi ise; Tamburu hatırlatan bir biçimde madenden yapılmış olan saatin sarkacı, cam bölmenin altında yedi kalın telli ve teller bukleyle birbirine bağlantılı olarak verilmiştir. Sarkacın arkasında bulunan ahşap iç yüzeyi yeşil boyayla renklendirilmiştir. Alt bölümün merkezinde bir demet içerisinde yapraklar, güller, kır çiçekleri, küpe çiçeği, lale, menekşe gibi yöresel bitkisel motifler yer almaktadır. Motifler beyaz, kahverengi, kırmızı, pembe, sarı ve yeşil boyayla renklendirilmiştir.

Süsleme Konuları: Saatin üzerinde bitkisel (gül, kır çiçeği, kıvrık dal, küpe çiçeği, lale, menekşe, yaprak), nesneli (bukle) süsleme unsuru motifler kullanılmıştır.

Süsleme Teknikleri: Oyma, kalemişi ve döküm teknikleri uygulanmıştır.

2. DEĞERLENDİRME

Bursa'da tespit edebildiğimiz 6 cami saatinden 4 tanesi çalışır vaziyettedir. 2 cami saatinden birinin kadranında İngiliz Char…. Bercester (No-2,Fot.5-10) diğerinin de Fransız (Paris) Horlogerie Française (No-5,Fot.20-27) firmalarının veya ustalarının isimleri geçmektedir. Diğer dört saatin üzerinde veya kadranında kadranında da nerede, ne zaman kimin tarafından yapıldığı belirtilmemişse de saatlerin mekanik kısmının Fransız yapımı olabileceği düşünülmektedir. Saatin ahşap kasasının yenilenmesi veya kasasız saate Osmanlı ustaları tarafından ahşap kasa giydirilmesi ihtimal dahilindedir. Uzun kasalı veya ayaklı Fransız tipi ve İngiliz yapımı saatlerin üzerinde yapılış tarihi ile ilgili bir yazı karşımıza çıkmamıştır.

Bezemeler genel olarak natürmort ve geometrik, nesneli süsleme grupları ile bir arada verilmiştir. Batılılaşma dönemi özelliklerinden barok ve rokoko üslubunda motiflerin akantus, kıvrık dal gibi bitkisel motiflerin stilize edilmiş bir biçimde C ve S kıvrımı yaparak kompozisyon içinde yer almalarıdır. Bu özellikler dönemin üslup özellikleridir. Avrupa'da sanat eserlerini etkileyip derin izler bıraktığına göre Osmanlı ülkesini de etkilememesi düşünülemezdi. İncelediğimiz saatler üzerinde en çok tercih edilen bezemelerin sırasıyla akantus, gül, kıvrık dal, kır çiçeği, menekşe, yaprak ve küpe çiçeği motifinin olduğu, geometrik motifler içerisinde yumurta ve madalyon şeklinin çok ele alındığı görülmektedir. Nesneli motifler içerisinde, meyve kasesi ve bukle işlenmiştir. Yalnızca bir örnekte evlerin, kilisenin de bulunduğu mimari unsurların ve doğanın da yer aldığı beş farklı kompozisyon işlenmiştir (No-2, Fot.5-10).

Ele alınan altı örneğin hepsinde saatlerin yapılış tarihiyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Saatler üzerindeki farklı bölgelerdeki benzer bezemeleri, konuyla ilgili çeşitli yayınları[14] ve saat firması ile

[14] Bkz.Biçici, 2010, a.g.m., ss.61-98; Biçici, 2012, a.g.m., ss.147-186; Biçici, 2013, a.g.m., ss.155-176; Biçici, 2014, a.g.m., ss.115-147; Özdemir, a.g.e.

saati yapan usta adlarını göz önüne getirirsek, Bursa camileri saatlerini 1800 ile 1920 yılları arasındaki bir zaman dilimi içerisinde yapılmış olabileceğini tahmin etmekteyiz. Emir Sultan Camisi saati (No-1, Fot.1-4) motiflerine rastlanılmamış, Gazi Orhan Camisi saatlerinden birinin üzerinde yalnızca gövde ile alt bölümün birleştiği tabla üzerinde yumurta bordürü işlenmiştir (No-3, Fot.11-14). Gazi Orhan Camisi saati (No-2) ile I.Murat Hüdavendigar Camisinde (No-5) bulunan iki saatin kadranın etrafında bulunan metal çerçeve üzerinde süsleme biri yağlıboya, diğeri kalem işleriyle yapılan kompozisyonla çevrilidir. Saatlerden yalnızca I.Murat Hüdavendigar Camisi saatinde (No-5) süsleme saatin hem kadranında yer aldığı üst bölümde, gövde ve sarkaç etrafında, hem de alt bölüm üzerinde yoğun olarak ele alınmıştır.

Bursa Camilerinin bazılarında karşımıza çıkan saatler üzerinde rastladığımız saatlerin tipi, kompozisyon ve süsleme özelliklerine Türkiye'nin birçok bölgesinde az da olsa karşımıza çıktığı gibi, İstanbul Beykoz'da[15], Üsküdar'da[16], Gaziantep'te[17] ve Ankara'da[18] da görebiliyoruz. Bezemede ele alınan motifler, kompozisyon düzeni Gaziantep, Beykoz, Üsküdar ve Ankara'da ilgili camilerde ve müzelerde yer alan ahşap kasalı saatlerle büyük oranda benzerlik ve paralellik gösterir.

3. SONUÇ

Bursa içerisinde yaptığımız incelemelerde 5 camide 6 tane ayaklı veya ahşap kasalı Fransız ve ingiliz tipi modelinde saat tespit edilmiştir. Cami saatlerinin kadran ve sarkacın bulunduğu bölümlerin üstü ince bir camla örtülü durumdadır. Ahşap kasalı saatlerin bazılarının zaman içerisinde kullanımdan dolayı kasaları değiştirilmiş veya ahşap kasaların bazı bölümleri elden geçirilmiş, yenilenmiş, bazı parçalar ilave edilmiş, süslemeleri tekrar yapılmış olabilir. Bursa camilerinde mevcut bu saatlerinin boyları 241 cm. ile 233 cm. arasında, ortalama genişlikleri 48 cm. ile 40 cm. arasında, derinlikleri 30 cm. ile 27 cm. arasında değişmektedir. İncelediğimiz 6 saatten 5 tanesi çalışır vaziyettedir. Bir saat bozuk durumdadır. Cami saatlerin kasaları meşe, maun gibi ahşap malzemeden, kadranın çevresi, sarkaç çoğunlukla pirinç olmak üzere dökme metalden yapılmıştır. Oyma, boyama, döküm, kalem işi, kazıma ve yağlıboya gibi süsleme ve yapım teknikleri saatler üzerinde uygulanmıştır. Uzun kasalı veya ayaklı Fransız ve İngiliz tipi saatlerin üzerinde yapılış tarihi ile ilgili bir yazıya rastlanılmamıştır. Yalnızca iki saatin kadranı üzerinde yapan usta veya firmayla ilgili bir ibare dikkat çekmektedir. Saatlerin gerek form, gerek süslemesinden, gerekse benzer özellikli başka bölgelerdeki saat örneklerinden yola çıkarak İngiliz saatini 19. yüzyılın ilk çeyreği, diğer saatleri de 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilebilir.

Saatlerinin ahşap kasaları, sarkaçları ve kadranları üzerinde yer alan kalemişi bezemelerde, yağlıboyada ve boyama da en çok kahverengi, yeşil, beyaz, kırmızı renk kullanılmasının yanında, kurşuni, mavi, pembe, sarı, siyah rengi de beğeniyle tercih etmişlerdir.

Saatlerin bezemeleri saatin üst, gövde alt kısımların bulunduğu saatin ahşap bölümlerinde, sarkaç üzerinde ve kadranın çevresinde göze çarpmaktadır. Ağaç, akantus, asma, buğday başağı, çimen, gelincik, gül, hurma, kasımpatı, kalla, kır çiçeği, kıvrık dal, küpe çiçeği, lale, menekşe, ot, rozet çiçeği, yaprak gibi bitkisel unsurlar; baklava dilimi, inci, madalyon ve yumurta gibi geometrik

[15] Bkz.Biçici, 2013, a.g.m., ss.155-176
[16] Bkz.H.Kamil Biçici, "Üsküdar Camilerine Ait Saatlerin Sanat Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", 8.Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, Bildiriler-II, 24-27 Ekim 2013, Atatürk Kül.Mer.Yay., Ankara 2015, s.873-916.
[17] Bkz.Biçici, 2010, a.g.m., ss.61-98.
[18] Bkz.Biçici, 2014, a.g.m., ss.115-147.

unsurlar; bukle, yelkenli, buharlı, toplara sahip savaş gemisi olan kalyon, meyve kasesi gibi nesneli süsleme motifleri; evler, kilise, çit gibi mimari özellikli tasvirlerde bir yağlıboya tablo tadında beş farklı kompozisyonda (No-2, Fot.5-10) kullanılmıştır. Avrupa'da ve Osmanlı döneminde barok ve rokoko üslubu motifleri mimari ve el sanatlarının bir çok kolunda etkileşim sonucu izleyebildiğimiz gibi ahşap kasalı saatler üzerinde de aynı etkiyi hissedebilmemiz, görmemiz mümkündür. Özellikle çeşitli yöresel kır çiçekleri, kıvrık dal gibi çoğunlukla karşımıza stilize edilmiş bir biçimde çıkan bitkisel motiflerin yanında C ve S kıvrımı yaparak akantusların neredeyse yüzey üzerinde her türlü kalıba girerek uygun vaziyette yer almaları oldukça dikkat çekici Batılılaşma dönem özellikleri arasındadır.

KAYNAKÇA

ACUN, Hakkı (1994), Anadolu Saat Kuleleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Sayı: 85, Ankara.

ACUN, Hakkı (2011), "Saat Kuleleri ve Önemi", SafranboluSaat Kulesi ve Zaman Ölçerler Sempozyumu, 21-22 Mayıs 2010, Bildiriler Kitabı, Karabük Valiliği, Safranbolu, ss.5-15.

AKGÜR, Necati (1994), "Türk-İslam Bilim Tarihi: Saatler", Türkiye Diyanet Ansiklopedisi, S.89, ss.158-205.

AKYÜZ, Aydın ,http://www.turkishtradition.net/?p=449 (Zaman Makinaları ve Türk Saat Ustaları) (Erisim Tarihi.19.04.2014).

ANDREWES, William (2004), J.H.,Boylam-Dava,Sobel, (çev.Miyase Göktepeli),

TÜBİTAK Yayınları, Ankara.

ARSEVEN, Celal Esat (1994), "Saat maddesi", Sanat Ansiklopedisi, C.4, s.1733.

BARIŞTA, H.Örcün (2011), "İstanbul Cami ve Türbelerinde 19. Yüzyıl Ayaklı, ya da Uzun Kasalı (Gövdeli) Avrupa Saatleri ve Osmanlı Sanatındaki Etkileri", Gelenek, Kimlik, Bireşim, Kültürel Kesişmeler ve Sanat, Prof.Dr. Günsel Renda'ya Armağan, H.Ü.Ed.Fak. San.Tar.Böl., Ankara, ss.77- 82.

EL CEZERİ, Bediüz-Zaman Ebû'l- İz İsmail bin ar- Razzaz (1990), Olağanüstü Mekanik Araçların Bilgisi Hakkında Kitap, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1207, Tıpkı basım, Ankara.

BİÇİCİ, H.Kamil (2010), "Gaziantep Cami Duvar Saati Bezemelerinden Çeşitli Örnekler", Vakıflar Dergisi, S.34, Ankara, ss.61-98.

BİÇİCİ, H. Kamil (2012),"Sanat Tarihi Açısından Duvar Saati Süslemeciliği: İstanbul PTT Müzesi ve İzmir TCDD Müzesi'ndeki Duvar Saatleri Örneği",Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.53:2, Ankara, ss.147-186.

BİÇİCİ, H.Kamil (2013), "Beykoz Camilerinde Yer Alan Bezemeli Duvar Saati Örnekleri", Süleyman Demirel Üniversitesi, Sos.Bil.Der., S.30, Aralık, Isparta, ss.155-176.

BİÇİCİ, H.Kamil (2014), "Ankara Vakıf Eserleri Müzesinde Sergilenen Cami Saatlerinin Sanat Tarihi Açısından İncelenmesi", Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 9/10 Fall 2014, Ankara, 2014, ss.115-147.

BİÇİCİ, H.Kamil (2013), "Üsküdar Camilerine Ait Saatlerin Sanat Tarihi Açısından Değerlendirilmesi", 8.Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, Bildiriler-II, 24-27 Ekim, Atatürk Kül.Mer.Yay., Ankara 2015, ss.873-916.

BİÇİCİ, H.Kamil (2016), " Sanat Tarihi Açısından Tire Saatlerinin Değerlendirilmesi", Tire Araştırmaları Sempozyumu, 12-13 Mart 2015, Tire Bel.Kül.Yay., İstanbul, ss.155-182.

BİR, Atilla- M. Kaçar (2008), "Saat", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.35, s.324.

ÇAKMUT, Feza (2005), "Topkapı Sarayı Saatleri", Saat Dünyası Dergisi, İstanbul Saatçiler Odası Yayınları, Sayı: 3, Nisan-Mayıs, İstanbul, ss.40-41.

ÇAM, Nusret (1990), Osmanlı Güneş Saatleri, Kültür. Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ÇIĞ, Kemal (1978), „Topkapı Müzesi Saat Seksiyonu", Sanat Dünyamız, S.12, ss.2-9.

DAVİS, F. (1986), The Palace of Topkapı in İstanbul, Newyork 1970.

DİZER, Muammer (1986), "İslamda ve Osmanlılarda Saat", Bilim Birlik Başarı, S.44, İzmir, ss.13-14.

EROĞLU, Yelda (2009), "Saatin Yolculuğu", Raillife, TCDD Yay. S.40, Nisan, ss.46-50.

GÜNYOL, Zübeyde. „Eski Saatler", İslam Forumu. http://www.islamforumu.net/threads/eski-saatler-z%C3%BCbeyde-g%C3%BCnyol.4575/ (Erişim: 13.09.2012).

GÜRBÜZ, Şule (2009), "Osmanlı Saatçileri", Zamanın Görünen Yüzü Saatler, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, ss.105-114.

GÜRBÜZ, Şule (2011), Saat Kitabı, TBMM, Milli Saraylar Dairesi Bşk.Yay., İstanbul.

KURZ, O. (1975), European Clocks and Watches in the Near east, London.

KURZ, Otto (Çev.Ali Özdamar) (2005), Sultan İçin Bir Saat, Yakındoğu'da Avrupa Saat ve Saatçileri, Kitap Yayınları, İstanbul.

MEYDAN LAROUSSE, "Saat maddesi", Sabah Gazetesi Büyük Lügat ve Ansiklopedisi, C.17, ss.158-159.

MEYER, Wolfgang (1970), Topkapı Müzesindeki Saatlerin Kataloğu, İstanbul.

MEYER, Wolfgang (2009), "İslamiyette Güneş Saatleri", Zamanın Görünen Yüzü Saatler, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, ss.27-32.

NASR, Seyyed Hossein (1968), Science And Civilization In Islam, Harvard University Press, Massachusetts, Cambridge, ss.168-183.

ÖZDEMİR, Kemal (1993), Ottoman clocks and watches, TYT Bankası Yayınları, İstanbul.

RUSKA, J. (1988), "Saat", MEB.İslam Ansiklopedisi, C.10, ss.2-3.

SALMAN, Barış (2009), "Saatin Eski Çağlardaki Teknolojisi: Güneş ve Su Saatleri", Zamanın Görünen Yüzü Saatler, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, ss.17-26.

TEKELİ, Sevim (1966), 16'ıncı Asırda Osmanlılarda Saat ve Takiyüddin'in Mekanik Saat Konstrüksiyonuna Dair En Parlak Yıldızlar, Adlı Eseri, Ankara Ünv.Basımevi, Ankara.

TUZCULAR, Aysel (1977), "Türk İskelet Saatleri", Kültür ve Sanat Dergisi, S.5, Ocak, İstanbul, ss.72-77.

TUZCULAR, Aysel (1984), „19. Yüzyıl Cep ve Kolye Saat Örnekleri", Sanat Dünyamız,S.31,ss.60-64.

TBMM, Saat Müzesi Kataloğu, Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayınları (Tarihsiz), Ankara.

http://www.millisaraylar.gov.tr/portalmain/Museums.aspx?MuzeId=5 (Dolmabahçe Saat Müzesi).

YILDIZ, Netice (1992), " Türk-İngiliz İlişkileri Sürecinde İngiliz Sanat ve Sosyal Yaşamındaki Türk Etkileri", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, sy.11, Aralık, ss.41-42.

YILDIZ, Netice (2006), "Osmanlı İmparatorluğu'nda İngiliz Saatleri ve Topkapı Sarayı Koleksiyonu", Belleten, S.259, c.LXX, Ankara, ss.919-973.

EKLER-FOTOGRAFLAR

Fot.1, No-1,Emir Sultan Camisi saati

Fot.2, No-1,Emir Sultan Camisi saati

Fot.3, No-1,Emir Sultan Camisi saati

Fot.4, No-1,Emir Sultan Camisi saati

Fot.5, No-2,Gazi Orhan Camisi saati-1

Fot.6, No-2,Gazi Orhan Camisi saati-1

Fot.7, No-2,Gazi Orhan Camisi saati-1

Fot.8, No-2,Gazi Orhan Camisi saati-1

Fot.9, No-2,Gazi Orhan Camisi saati-1

Fot.10, No-2,Gazi Orhan Camisi saati-1

Fot.11, No-3,Gazi Orhan Camisi saati-2

Fot.12, No-3,Gazi Orhan Camisi saati-2

Fot.13, No-3,Gazi Orhan

Fot.14, No-3,Gazi Orhan Camisi

Fot.15, No-4, Muradiye

Camisi saati-2	saati-2	Camisi saati
		
Fot.16, No-4, Muradiye Camisi saati	Fot.17, No-4, Muradiye Camisi saati	Fot.18, No-4, Muradiye Camisi saati

		
Fot.19, No-4, Muradiye Camisi saati	Fot.20,I.Murat Hüdavendigar Camisi	Fot.21,No-5, Murat Hüdavendigar Camisi saati

Fot.22,No-5, Murat Hüdavendigar Camisi saati

Fot.23,No-5, Murat Hüdavendigar Camisi saati

Fot.24,No-5, Murat Hüdavendigar Camisi saati

Fot.25,No-5, Murat Hüdavendigar Camisi saati

Fot.26,No-5, Murat Hüdavendigar Camisi saati

Fot.27,No-5, Murat Hüdavendigar Camisi saati

Fot.28,No-6, Üftade Camisi saati

Fot.29-31,No-6, Üftade Camisi saati